

MÁMLEKETLIK FINANS TURAQLILÍGIN TÁMIYNLEWDE BAR MASHQALALAR HÁM OLARDI SAPLASTIRIW BAĖDARLARI

Polatov Karamat

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, 2-kurs magistrant

Аннотация: Аннотация. Ушбу мақолада давлат молия барқорорлигини таъминлашда мавжуд муоммалар ва уни бартараф этиш йўналишлари хусусида сўз юритилади.

Калит сўзлар: солиқ, кичик бизнес, молия, даромад, бюджет, фоиз, шартнома, тажриба.

Аннотация. В данной статье рассматриваются существующие проблемы обеспечения устойчивости государственных финансов и направления их устранения

Ключевые слова: налог, малый бизнес, финансы, доход, бюджет, процент, договор, опыт.

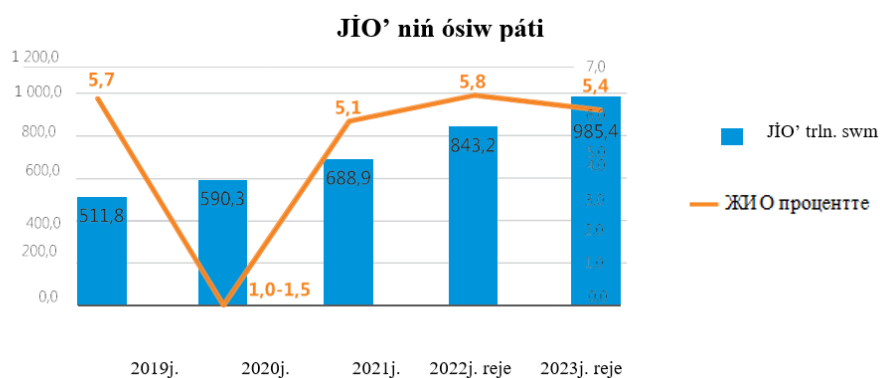
Abstract. This article discusses the existing problems of ensuring the sustainability of public finances and directions for eliminating them

Key words: tax, small business, finance, income, budget, interest, contract, experience.

Mámleketimizde turaqlı hám nátiyjeli ekonomikanı qáiplestiriw boyınsha ámelge asırıp atırǵan reformalar bugungi kúnde óziniń unamlı nátiyjelerin kórsetpekte. Sonnan, qısqa waqıt ishinde ekonomikada tereń strukturalıq ózgerislerdi ámelge asırıw, mámleketlik byudjet dáramatlarınıń ósiwin támiynlew, mámleketlik finans quramında mámleketlik maqsetli jamǵarmalardıń rolin asırıw, nátiyjeli sırtqı sawda hámde investiciya proceslerin kúsheytiw, awıl xojalıǵın reformalaw, kishi biznes hám jeke isbilermenlik tarawın turaqlı rawajlandırıw, bank-finans sisteması xızmetin bekemlewde áhmiyetli jetiskenlikler qolǵa kiritildi. Mámleketimizde ekonomikanı erkinlestiriw hám modernizaciyalaw, bazar reformaların jánede tereńlestiriw nátiyjesinde jıldan jılǵa salmaqlı nátiyjeler qolǵa kiritilip, turaqlı ekonomikalıq ósiw baǵdarı bekemlenip barmaqta. Bunda húkimetimiz tárepinen islep shıǵılǵan ekonomikalıq siyasatıń tolıq hám izbe-iz ámelge asırılıwı, ekonomikanıń áhmiyetli tiykarǵı tarawlarınıń belgilep beriliwi hámde olardı rawajlandırıw boyınsha barlıq imkaniyatlardıń qollanıwı úlken ahamiyat quramaqta. Sonnan, búgungi kúnde 2017-2021 jıllarda Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyası ekonomikada adminstrativlik- buyırıqpazlıqqa tiykarlanǵan basqarıw sistemasın toqtatıw, bazar reformaların

basqishpa-basqish ámelge asırılğanı hám pul-kredit siyasatı puxta oylap alıp barılğan makroekonomikalıq turaqlılıqtı, ekonomikanıń joqarı pátter menen ósiwin, inflyaciyanı prognoz kórsetkishleri dárejesinde saqlap qalıwdı támiynledi hámde kishi biznes hám jeke isbilermenlik, fermerlik háreketin rawajlandırıw ushın keń imkaniyatlar hám qolay sharayatlar jaratılıwına xızmet qılıwı belgilep alınğan. Háreketler strategiyasınıń III-tiykarǵı baǵdarında “Ekonomikanı rawajlandırıw hám liberallastırıwdıń tiykarǵı baǵdarları” belgilengen bolıp, onda makroekonomikalıq teńsalmaqlılıqtı saqlaw, qabil qılınğan orta múddetli baǵdarlamalar tiykarında strukturalıq hám institucional ózgerislerdi tereńlestiriw esabınan jalpı ishki ónimniń turaqlı joqarı ósiw pátlerin támiynlew, qarajetlerdiń sociallıq baǵdarlanganlıǵın saqlap qalğan halda mámleketlik byudjetniń barlıq dárejelerinde teńsalmaqlılıqtı támiynlew, jergilikli byudjetlerdiń dáramat bólimin bekkemlewge qaratılğan byudjetlerara qatnasıqlardı jetilistiriw, salıq júgin kemeytiw hám salıqqa tartıw sistemasın ápiwaylastırıw siyasatın dawam esittiriw, salıq administrativligin jetilistiriw hám tiyisli xoshametlewshi sharalardı keńeytiw” – boyınsha ayırıqsha reformalar ámelge asırılıwı belgilep qoyılğan [1].

Ózbekstan Respublikasınıń ekonomikalıq halatın onıń JİO’degi ósiw tendenciyasında da kóriwimiz múmkin.

1-súwret. Ózbekstanda jalpı ishki ónimniń ósiw tendenciyası

2021 jilda makroekonomikalıq jaǵdaydı turaqlastırıw hám sistemalı strukturalıq reformalardı dawam ettiriw shara-ilajların esapqa alǵan halda, ekonomikalıq ósim 5,1 procentke shekem tiklendi. Bunda dawam etip atırǵan pandemiya sharayatında joqarı anıq emeslik bar edi.

Karantin sheklewleri ekonomikanıń barlıq tarawlarınıń ósiya pátleriniń páseyiwine alıp keldi. 2021-2023 jıllarda ekonomika tarawlarınıń ósiw pátlerin krezis dáwirine shekem muǵdarlarına basqışpa-basqış tiklew rejelestirilmekte.

Joqarıdaǵı súwret arqalı mámleketimizde óndirilip atırǵan tovar hám xızmetler kóleminiń jıllar dawamında ósiw tendenciyasın yaqı, 5 procentlik ósiwin kóriwimiz múmkin. Bul bolsa mámleket ekonomikasında orınlanıp atırǵan ekonomikalıq reformalar, ekonomikada qollanılıp atırǵan modernizaciya hám diversifikaciya isleriniń nátiyjesi esaplanadı. Sondayaq 2021 - jılda jalpı ishki ónimniń ósimi 5,4 procentti quradı, yaǵnıy prognoz kórsetkishleri sheńberinde boldı.

Mámlekettiń sociallıq-ekonomikalıq wazıypaların óz waqtında tolıq hám unamlı sheshiw belgili finanslıq tiykardı talap etedi, usı tiykardıń oraylıq buwının mámleketlik byudjet dáramatları quraydı. Mámleketlik finanslardı tártiplestiriw mámleketlik byudjet dáramatlarınıń turaqlılıǵın, olardı qalıplestiriw derekleri jetikligin hám pútinligin támiynlew Ózbekstan Respublikasında ámelge asırılıp atırǵan institucional reformalardıń házirgi basqışında jáne de úlken ahmiyet tutpaqta [2].

Mámleketlik byudjetniń dáramatların kóbeytiw arqalı olardıń finanslıq imkaniyatların asırıw reformalardıń tiykarǵı áhmiyetke iye bolǵan baǵdarlarınan biri esaplanadı. Házirgi kúndegi mámleketlik byudjet dáramatlarında salıqlar hám májbúriy tólemler 94% ti qurap atırǵan bir sharayatta mámleketlik byudjet dáramatların qalıplestiriwde salıqsız daromadlardıń pás dárejesi usı tarawda reformalardı kúsheytıwdi talap qıladı. Múlkiy baylıqlardı ijaraga beriw hám menshiklestiriw nátiyjesinde jergilikli byudjetlerge kelip túsetuǵın dáramatlardıń nátiyjeliligin asırıw ushın bar mülkiy baylıqlardı inventarizaciyanıń ótkeriw maqsetke muwapıq. Sondayaq, mámleket unitar kárxanaları hám mámleket úlesi bar bolǵan akcionerlik jámiyetleri ústinen qadaǵalaw sistemasın kúsheytıw arqalı byudjetke túsimler nátiyjeliligin asırıw lazım.

Jámiyettiń ekonomikalıq hám sociallıq quramınıń qalıplesiwi hám rawajlanıwında mámlekettiń tártipke salıw funkciyası áhmiyetli rol oynaydı. Mámlekettiń ekonomikalıq hám sociallıq siyasatın ámelge asırıwdıń mexanizmlerinen biri jámiyettiń finans sisteması esaplanıp onıń oraylıq buwının mámleketlik byudjet quraydı [3].

Mámleketlik byudjet arqalı mámleket kóleminde jaratılǵan jalpı ishki ónim bólistiriliw procesinde mámleket ıqtıyarındaǵı oraylastırılǵan pul fondı qálıplestiriledi. Byudjet mámleket dáramatlarınıń tiykarǵı bólimin ózinde jámleydi hám mámlekettiń sociallıq-ekonomikalıq, siyasiy wazıypaların ámelge asırıw ushın zárúriy pul qarjıları fondın ózinde sáwlelendiredi. Jámiyettiń rawajlanıwında xojalıq mexanizminiń basqıshpa-basqısh jetilisip barıwı, mámleketlerdi jámiyettiń sociallıq-ekonomikalıq sistemasındaǵı rolin artıwı olardıń ıqtıyarında sociallıq óndiris nátiyjesinde jaratılatuǵın qosımsha qunnın bir bólimi esabınan úzliksiz ráwishte pul resurslarınıń qálıplestiriliwin obektiv zárúr etip qoyadı. Bunday mámleket ıqtıyarındaǵı oraylastırılǵan pul fondlarınıń tiykarǵı forması byudjet bolıp, byudjet mámlekettiń tiykarǵı finanslıq rejesi esaplanadı [4].

Mámleketlik byudjetti qálıplestiriw procesi óz-ózinen ayan reformalarǵa mútáj hám bul proceste tómendegiler ámelge asırılıwı kerek:

- jergilikli mekemelerge keń dárejedeги byudjet juwapkershilikleri beriliwi kerek. Sonnan, aymaqlıq mekemelerge óz aymaǵında salıq jıynaw hám byudjet dúziwde juwapkershilik beriliwi hám olardı qarjılar menen támiynlenbegen májbúriyatlar júginen azat etiliwi kerek;
- mámleket jergilikli mekemelerge salıq hám byudjet ǵárezsizligin beriw menen birge, olarǵa usı proces ushın juwapkerlikti de júklep qoyıwı kerek;
- jergilikli hákimiyatlar tómendegi islerdi orınlawı lazım:
  - ózleriniń aymaqlarındaǵı dáramat potencialın asırıw hám támiynlew juwapkerligin alıw;
  - ózleriniń aymaқтаǵı dáramat potencialın asırıw hám támiynlew huquqınan nátiyjeli hám juwapkershilikli tárizde paydalanıw. Bunnan kórinip turǵanıday byudjette toplanıp atırǵan dáramatlar tiykarınan xalq, jámiyettiń ekonomikalıq-sociallıq turmısınıń rawajlanıwı ushın xızmet qılıwı kózde tutıladı.

Byudjet dáramatlarınan muwapıq paydalanıw jámiyettiń rawajlanıwında demokratik principlerdiń rawajlanıwına, jámiyettiń joqarı hám páski qatlam arasındaǵı parqın kemeytiwge xızmet qılıwı kózde tutıladı.

Mámlekettiń finanslıq xızmeti, eń dáslep, mámleketlik byudjetti qálıplestiriw, onıń orınlanıwın támiynlew, salıq siyasatın ámelge asırıw, bank-kredit sistemasın nátiyjeli paydalanıw,

byudjet deficitin basqariw kibi tarmoqlardi qamtıp aladı. Byudjetniń úsh tiykarǵı halatı parqlanadı: deficit, proficit hám teńlik halat. Teńsalmaqlı byudjet – qarajetler hám dáramatlar muǵdarı bir-birine teń boladı. Ekonomikalıq teoriyada byudjet deficiiti ulıwma qarajetler kóleminen 1,0 procentke artıp ketpese, bunday byudjet proporcional dep esaplanadı. Byudjet qarajetleriniń dáramatlarınan artıp ketiwi (byudjetniń unamsız qaldıǵı) byudjet deficitin ańlatadı. Byudjet dáramatlarınıń qarajetlerden artıp ketiwi (byudjetniń unamlı qaldıǵı) byudjet proficitin ańlatadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. «Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi tug'risida»gi Uzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
2. Malikov T.S. Moliya. Uquv qullanma. – T.: – «İqtisod-moliya», 2018 y.
3. Халмуратов, К. П. (2022). АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ИНФЛЯЦИИ В РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(22), 62-64.
4. Xalmuratov, K., & Kamalov, U. B. (2023). MÁMLEKET BYUDJETI QARJILARINAN NÁTIYJELI PAYDALANIWDI TÁMIYNLEW JOLLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 180-184.